

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת פרשת ראה, תשס"ח:

בענין שמיטת כספים

א] האם הלאו שאסור להמנע מלהלוות שייך בזה"ז

איתא בגיטין (דף לו.): תנן התם פרוסבול אינו משמט, זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה ועברו על מה שכתוב בתורה "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל" וכו', עמד והתקין פרוסבול וכו', ומי איכא מידי דמדאורייתא משמטא שביעית והתקין הלל דלא משמטא, אמר אביי בשביעית בזמן הזה (שהיא מדרבנן) וכו', ע"כ. עוד אמרו שם (בעמוד ב'): ומי איכא מידי דמדאורייתא לא משמטא שביעית, ותקנו רבנן דתשמט, אמר אביי שב ואל תעשה הוא, רבא אמר הפקר ב"ד הפקר, ע"כ.

ונחלקו שם רש"י (לו: ד"ה רבא) עם התוס' (לו. ד"ה מי), האם רבא בא לתרץ גם את הקושיא הראשונה, ולשיטתו פרוזבול מועיל אף למ"ד דשמיטה בזה"ז דאורייתא, או דבזה מודה לרבא דלא מהני פרוזבול אלא למ"ד שמיטה דרבנן, דרש"י נקט כצד הראשון והתוס' כצד השני, ודעת הראב"ד והרמב"ן כרש"י (דפרוזבול מהני אף לשמיטה דאורייתא), ומאידך הרמב"ם נקט כתוס' (דפרוזבול מהני רק אם שמיטה מדרבנן), וכך נקטו הפוסקים.

ועל כל פנים לשיטת אביי ודאי דפרוזבול לא מהני אלא לרבי דס"ל שמיטת כספים בזה"ז מדרבנן.

ויל"ע מלשון המשנה בשביעית שהובאה בגמ' (שם) "שראה את העם וכו' ועברו על מש"כ בתורה השמר לך" וכו', איך יתפרש לשון זה אם השמיטה מדרבנן (דבפשטות אם עיקר מצות שמיטת כספים מדרבנן, אף הלאו דהשמר לך בזמן הזה הוא מדרבנן).

גם מסברא קצת צ"ע, דאם לא היה חשש שיעברו על איסור דאורייתא אלא על איסור דרבנן, מה הועילו בכך דביטלו שמיטת כספים דרבנן באופן שכתב פרוזבול (דבשלמא אם ע"ז מנעו אם האדם מאיסור תורה מובן שמטעם זה ביטלו את דין שמיטת כספים דדבריהם באופן זה, דהם אמרו והם אמרו, אולם אם החשש הוא שיעבור האדם דין דרבנן, האם משום חשש שיעבור האדם איסור דרבנן יבטלו חכמים את דבריהם).

ובמנחת שלמה (קמא סימן מ"ז, א') הביא מספר בכור שור (לבעל התבואות שור, מכות ג.): דמדבריו מוכח דגם אם שמיטת כספים בזה"ז מדרבנן, מ"מ האיסור דהשמר לך וכו' הוא מדאורייתא, והביא שם דהגאון רבי יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל (בהערות על ספר השמיטה להגר"מ"ט) תמה על זה מסברא (דהלא אינו נמנע מלהלוות אלא משום פחד מהפקר ב"ד ולא משום השמטת כספים דאורייתא), והגרש"ז אויערבאך יישב שמכיון שטעם האיסור הוא משום שכל שנמנע להלוות מחשש משום מצוה נקרא בליעל, א"כ מה לי אם פחדו הוא בגלל איסור תורה או בגלל איסור דרבנן, ע"ש.

ולדבריו מובנים היטב דברי הגמ' בגיטין הנ"ל, דאף אם שמיטה בזה"ז מדרבנן, מ"מ אם לא הלוו בגלל השמיטה עברו על מה שכתוב בתורה השמר לך וכו'.

ובעיקר סברת הגרש"ז"א נלענ"ד שיש להוסיף דכל זה הוא משום שרבנן תיקנו "שמיטה" מדרבנן, ואחרי תקנת חכמים שם שמיטה עליה, (ועי' קונטרס דברי סופרים להגר"א וסרמן זצ"ל סעיף ל"ב, ודוק), אולם אם חכמים יפקיעו החובות

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בשנה אחרת משום איזו תקנה מסתבר לכאורה דלא יהיה בזה משום הלאו דהשמר לך וכו'.

[אכן בעיקר מה שהוכיחו האחרונים מדברי הבכור שור לא הבנתי, דהנה הבכור שור הקשה מדוע הוצרך הלל לתקן פרוזבול, יתקן שילוו על מנת שלא תשמט שביעית, ותירץ שאם יאמר לו שאינו מלוה אלא בתנאי זה יעבור על לאו דהשמר לך. ומדבריו אלו הוכיחו האחרונים שגם בזה"ז ישנו הלאו הזה. ולא הבנתי איך מוכח מדבריו יותר מדברי המשנה בשביעית שכתוב בה "והיו עוברים על מה שכתוב בתורה" וכו', ואם בגמ' נפרש שהחוב הוא על איסור דרבנן שהסמיכוהו על לאו זה, כמו כן יש לפרש בדברי הבכור שור, וצ"ע].

ובספר החינוך מבואר להדיא כמש"כ הגרשז"א (דגם בזה"ז דשמיטה מדרבנן, הנמנע מלהלוות מפחד השמיטה עובר באיסור תורה), שכתב שם (בסוף מצוה ת"פ), וז"ל: ונוהג איסור זה וכו' בכל מקום ובכל זמן, שאף בזמן הזה שאין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא מדרבנן, מ"מ אנו מוזהרים ג"כ שלא נמנע מלהלוות אל הצריך מפני פחד השמיטה שמשמטת מדרבנן בזמן הזה, עכ"ל.

וכן מלשון הרמב"ם (פ"ט מהלכות שמיטה ויובל) נלענ"ד כדברי החינוך, שלאחר שהאריך הרבה (הלכות ט"ז - כ"ז) בדיני פרוזבול המועיל רק לשמיטה דרבנן (כמש"כ שם בהלכה ט"ז), סיים (בהלכה ל'), וז"ל: מי שנמנע מלהלוות קודם השמיטה וכו', עבר בלא תעשה וכו', והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה שנאמר כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו', עכ"ל. ומשמע דדבריו נסובים גם על השמיטה בזמן הזה שאינה אלא מדרבנן לדעתו.

ולהנ"ל נראה מדבריו שהברכה שהובטחנו בה בזכות מצוה זו נוהגת גם בזה"ז, דגם על השמיטה כיום סיים והבטיח הקב"ה וכו', כנ"ל.

אולם בחידושי החת"ס (גיטין לו) כתב שמכיון שהברכה לא נאמרה על השמיטה כיום, גם הלאו דהשמר וכו' אינו מדאורייתא בזה"ז. [וכעין זה לגבי ההבטחה ד"ועשת את התבואה לשלש השנים", נחלק החזו"א (שביעית י"ח, ד') עם הסמ"ע (חוי"מ ס"ז סק"ב) אם הבטחה זו נוהגת בזמן ששביעית מדבריהם].

ב] האם יש לאו באופן שיודע שבודאי שביעית תשמט

במנחת שלמה (שם) כתב, שנראה שהלאו ד"השמר לך" אינו אלא במלוה באופן שזמן הפרעון יגיע קודם השמיטה, אלא דירא שמא לא יספיק ליפרע ממנו קודם השביעית, אולם אם זמן הפרעון הוא אחר השביעית [למ"ד בגמ' דהמלוה לעשר שנים שביעית משמטתו, ויש שפסקו כן עכ"פ בזמן ששביעית מדאורייתא, ע"י ב"י (חוי"מ סימן ס"ז סעיף י'), או בהלואה סתם (בתוך ל' יום הסמוכים לשביעית) שדינה שנפרעת ללי יום (דהיינו לאחר שביעית), שלדעת הבי"ח שביעית משמטתה], מסתבר שאינו עובר, שלא חייבתו התורה ליתן מתנה מממונו קודם השביעית, ע"ש.

וכדבריו נראה שמכוח קצת מדברי החינוך דכתב (מצוה ת"פ), וז"ל: משרשי המצוה לחזק ולקבוע בלבבנו מדת הנדיבות וכו', ואין נדיב בעולם כמלוה מעותיו עם היותו יודע וכו', **אם אולי יארע בו אונס או שום מקרה שלא יוכל לתבוע הלואתו קודם שנת השמיטה**, עכ"ל, הרי דרך בכה"ג נאמר האיסור.

וכן נראה מלשון הרמב"ם שם (פ"ט משמיטה ויובל הלכה ל') שכתב, וז"ל: מי שנמנע מלהלוות וכו' **שמה יתאחר החוב שלו** וישמט וכו', עבר בלא תעשה, עכ"ל. הרי משמע כנ"ל.

ואולם, אם ננקטו דלא כדברי ב"ח הנ"ל אלא כדברי המנחת חינוך (מצוה תע"ז) דגם בסתם הלואה אין השביעית משמטת אלא אם כן הסתיימו הלי יום קודם השביעית, וגם נקוט דגם בשמיטה דאורייתא המלוה לעשר שנים אין שביעית משמטתו (וכנראה ברמב"ם שם הלכה ט'), אין ראייה מכל הנ"ל, משום דלדין לעולם לא יתכן חוב שעדיין לא הגיע זמן פרעונו ששביעית משמטתו.

קהל עדת ישורון

ירושלים

הערות קצרות

א] מהו הבי"ד שצריך לפרוזבול

לדעת הרמ"א מועיל פרוזבול אף בפני בי"ד שאינו חשוב, אולם כבר העירו שהמלוה למי שנוהג כשו"ע יוכל הלה להמנע מלשלם, דלמנהגו שימטה שביעית, ולכן בכה"ג ראוי לעשות פרוזבול בפני בי"ד חשוב (ונהגו למסור לגי אנשים בעלמא בשטר, שחובותיו מסורים לבי"ד החשוב).

והנה יש ראשונים דס"ל דבעינן בי"ד החשוב בעיר, אולם השו"ע נקט דדי בב"ד הבקי בדינים והמחוהו רבים מבני העיר עליהם. (לכאורה היה מקום לדון, דמכיון דבעינן בי"ד דאלימ לאפקועי ממונא, אי"כ בעינן שבין הלוה ובין המלוה קיבלו את אותו הבי"ד עליהם, אולם אין נוהגים כן ועדיין צ"ב).

ב] איזו שעה משמטת כשנמצאים בארצות שונות

במנחת שלמה (שם, ב') הסתפק כשהלוה והמלוה נמצאים בארצות שונות שיש ביניהם הבדל בשעות היום, וזמן סוף השמיטה שונה בהם, האם אזלינן בתר מקום הלוה או מקום המלוה, (ונפ"מ ליהודי מארה"ב שהלוה כסף ליהודי בא"י, וכתב פרוזבול לאחר שקידש היום בא"י, די"ל דלא הועיל פרוזבולו והשמיטה שימטה את החוב אם נלך אחר הלוה), וכתב שא"א להכריע בזה, ויש להחמיר בזה. ובשם הגרי"ש אלישיב כתבו (בקונטרס שבות יצחק) דהכל הולך אחר מקום המלוה, (ולפ"ז בנידון הנ"ל אפשר להקל). ובשו"ת שבט הלוי (ט', רצ"א, ב') הסתפק שמא כשקידש היום בא"י משמטת השמיטה בכל מקום בעולם, (ולפ"ז צריך להחמיר בהנ"ל אפי' כשהמלוה והלוה בחו"ל), ולכאורה מסתימת הפוסקים לא נראה כן, וצ"ע.

ג] כשחזר דין יובל בין ההלואה לסוף השמיטה

עוד הסתפק במנחת שלמה (שם) באופן שחוזר דין יובל בין ההלואה לשמיטה (שבזמן שהיובל נוהג, חיוב השביעית הוא מה"ת), האם תשמט השביעית מדאורייתא או מדרבנן, או שמא לא תשמט כלל, ע"ש. ולכאורה נפ"מ מהנ"ל לכשנזכה ויבוא משיח קודם ר"ה (ונשוב למצב שחייבים ביובל), האם תשמט השביעית מדאורייתא. אולם נראה שגם כשיבוא משיח, כיון שאחד בתשרי הוא ר"ה לשמיטין ויובלות, אי"כ לא יתחיל מנין השנים ליובל אלא בר"ה תשס"ט, וכיון שהשביעית משמטת ברגע האחרון של השנה השביעית, הרי אז עדיין יחשב זמן זה לזמן שאין היובל נוהג, ולא תשמט השביעית אלא מדרבנן. (וכל הנפ"מ היא רק באופן שהלוה בשנה שקודם השביעית על מנת להחזיר בשביעית, ובא משיח אחר הלוואתו וקודם ר"ה של שביעית).

ד] כסף המופקד בבנק

לגבי כסף המופקד בבנק, האם שביעית משמטתו בלא עשה פרוזבול, לכאורה הדבר תלוי בנוסח ההיתר עיסקא, שאם הנוסח הוא שחציו מלוה וחציו פקדין, הרי את חצי המלוה שימטה השביעית ואת החצי שהוא פקדון השביעית לא שימטה, ואם הנוסח הוא שכולו פקדון – לא תשמטנו השביעית.

קהל עדת ישורון

ירושלים

ה' יש ענין לקיים מצות שמיטת כספים בהלוואה קטנה

פרוזבול אינו מועיל להלוואות שנעשו לאחר כתיבתו. ולכן כתב בספר בן איש חי, שראוי להלוות מעט בערב ר"ה לאחר כתיבת הפרוזבול, ולקיים בו מצות השמטת כספים כדינה. ולכאורה לשיטת המנחת חינוך שבסתם הלוואה אין שביעית משמטתה (אם לא עברו עליה ל' יום קודם שביעית), יש להתנות שזמן הפרעון הוא בו ביום, אלא שאינו מקפיד על הפרעון כל זמן שלא יתבענו, דאם לא יתנה כנ"ל – לא תשמטנו שביעית.